

Nyelvi változások

Szeretném táblázatokon megmutatni, hogy én hogyan látom a magyar nyelv szabályos hangváltzásait. A mássalhangzókkal kezdtem. A táblázatok vízszintes sorai a képzési helyet, függőleges oszlopai pedig a képzési módot jelölik. Utóbbin belül vannak zöngés (Z) és zöngétlen (Ø) aloszlopok.

Fontos, hogy egyszerre mindig csak egy képzési mozzanat változhat!

Mindegyik hangot négy tulajdonsággal jellemezhetünk. Megmutatom néhány mássalhangzón.

Pl.:

pp - bilabiális zöngétlen explozíva (hosszú)

p - bilabiális zöngétlen explozíva (rövid)

RÖVIDÜLÉS

p - bilabiális zöngétlen explozíva (rövid)

b - bilabiális zöngés explozíva (rövid)

ZÖNGÉSÜLÉS

b - bilabiális zöngés explozíva (rövid)

β - bilabiális zöngés spiráns (rövid)

SPIRANTIZÁCIÓ

Kezdjük a **zárhangok** történetével!

felpattanó zárhangok (EXPLOZÍVA)

	<i>explozíva</i>	
	Ø	Z
<i>bilabiális</i>	p	b
<i>labiodentális</i>		
<i>alveoláris</i>	t	d
<i>posztalveoláris</i>		
<i>palatális</i>	ty	gy
<i>palatoveláris</i>		
<i>veláris</i>	k	g
<i>laringális</i>		

Nyelvtörténeti szempontból nekünk most csak a pirossal bekarikázott hangok lesznek lényegesek. Ugyanis ezek a mássalhangzók megvoltak az ősmagyar korban. Tehát bármiféle változás is történik ezekből tudunk kiindulni.

folyamatos zárhangok (NAZÁLIS)

	<i>nazális</i>	
	Ø	Z
<i>bilabiális</i>		m
<i>labiodentális</i>		
<i>alveoláris</i>		n
<i>posztalveoláris</i>		
<i>palatális</i>		ny
<i>palatoveláris</i>		
<i>veláris</i>		ŋ
<i>laringális</i>		

Zöngésülés kétféleképpen történhet

Zöngésülés: → ugyanazon a helyen és ugyanazon a módon képezzük

	explozíva	
	Ø	Z
bilabiális	p → b	
labiodentális		
alveoláris	t → d	
posztalveoláris		
palatális	ty	gy
palatoveláris		
veláris	k → g	
laringális		

A táblázatból egyértelműen leolvashatók a tulajdonságok.

Itt a *p*, *t*, *k* zöngésülése látható. A nyilak mutatják, hogy miből mi lett.

Pl.:
PFU **tunke*- > *dug*
PU **tumte*- > *tud*

Denazalizáció: egy nazális és egy explozíva(/affrikáta) kapcsolatából indul. A nazális először zöngésíti az explozívát, majd eltűnik.

	nazális		explozíva	
	Ø	Z	Ø	Z
bilabiális		m	p	→ b
labiodentális				
alveoláris		n	t	→ d
posztalveoláris				
palatális		ny	ty	gy
palatoveláris				
veláris		ŋ	k	→ g
laringális				

-*mp*- > -*mb*- > -*b*-

PU **kumpa* > *hab*

-*nt*- > -*nd*- > -*d*-

PFU **kunta* > *had*

-*ŋk*- > -*ŋg*- > -*g*-

Képzés helye szerinti változás: amikor egy hang képzési helye eltolódik
(A táblázatokban ezeket függőleges nyilak jelzik.)

Pl.: PFU ***a**mta- > m. ad-

	nazális		explozív	
	Ø	Z	Ø	Z
bilabiális		m	p	b
labiodentális				
alveoláris		n	t	d
posztalveoláris				
palatális		ny	ty	gy
palatoveláris				
veláris		ŋ	k	g
laringális				

	nazális		explozív	
	Ø	Z	Ø	Z
bilabiális		m	p	b
labiodentális				
alveoláris		n	t	d
posztalveoláris				
palatális		ny	ty	gy
palatoveláris				
veláris		ŋ	k	g
laringális				

-mt- > -nt- > -nd- > -d-

Szó eleji spirantizáció (*p-, *t-, *k-)

Spirantizáció: megváltozik a **képzés módja**

1. **Első lépésben** a képzési mód változik meg, vagyis egy zárhangból **spiráns** lesz.
2. Ha zöngétlen volt a zárhang, akkor a spiráns is zöngétlen lesz.
Ha zöngés volt, akkor zöngés lesz.
3. Majd történik egy **képzés helye szerinti változás**.

Összességében **spirantizáció**ról van szó, mert az számít, hogy milyen hanggá vált.

Pl.:

*k- > χ- > h-

PFU *kota > χazu > ház

	explozív		spiráns	
	Ø	Z	Ø	Z
<i>bilabiális</i>	p	b	φ	β
<i>labiodentális</i>			f	v
<i>alveoláris</i>	t	d	sz	z
<i>posztalveoláris</i>			s	zs
<i>palatális</i>	ty	gy		
<i>palatoveláris</i>				
<i>veláris</i>	k	g	χ	γ
<i>laringális</i>			h	

Szóbelseji spirantizáció (*-p-, *-t-, *-k-, *-m-, *-ŋ-)

Spirantizáció: → megváltozik a **képzés módja**

	<i>explozív</i>		<i>spiráns</i>	
	Ø	Z	Ø	Z
<i>bilabiális</i>	p	b	φ	β
<i>labiodentális</i>			f	v
<i>alveoláris</i>	t	d	sz	z
<i>posztalveoláris</i>			s	zs
<i>palatális</i>	ty	gy		
<i>palatoveláris</i>				
<i>veláris</i>	k	g	χ	γ
<i>laringális</i>			h	

*-p- (> -b-) > -β- > -v-

*-t- (> -d-) > -z-

*-k- (> -g-) > -γ-

*-m- (> -b-) > -β- > -v-

PU *nime > neβe > név

*-ŋ- (> -g-) > -γ- > Ø

PU *päŋe > feγe > fő 'fej'

	<i>nazális</i>		<i>explozív</i>		<i>spiráns</i>	
	Ø	Z	Ø	Z	Ø	Z
<i>bilabiális</i>		m	p	b	φ	β
<i>labiodentális</i>					f	v
<i>alveoláris</i>		n	t	d	sz	z
<i>posztalveoláris</i>					s	zs
<i>palatális</i>		ny	ty	gy		
<i>palatoveláris</i>						
<i>veláris</i>		ŋ	k	g	χ	γ
<i>laringális</i>					h	

Rövidülés

	<i>zöngétlen explozív</i>	
	Hosszú	Rövid
<i>bilabiális</i>	-pp- → -p-	
<i>alveoláris</i>	-tt- → -t-	
<i>veláris</i>	-kk- → -k-	

A geminátákat (hosszú msh) érintette.

Csak a zöngétlen felpattanó zárhangokra igaz ez a változás.

És csak szó belsejében fordulhattak elő.

Pl.:

PFU *läpp₃- > lep

PFU *čokk₃ > sok

PFU *kutte > hat

Denazalizáció: egy nazális + egy explozíva vagy affrikáta

Egy korábbi diáról:

	nazális		explozíva	
	Ø	Z	Ø	Z
bilabiális		m	p	→ b
labiodentális				
alveoláris		n	t	→ d
posztalveoláris				
palatális		ny	ty	gy
palatoveláris				
veláris		ŋ	k	→ g
laringális				

-mp- > -mb- > -b-

-nt- > -nd- > -d-

-ŋk- > -ŋg- > -g-

A nazális először zöngésíti az **affrikátát**, majd eltűnik.

	nazális		affrikáta		explozíva	
	Ø	Z	Ø	Z	Ø	Z
bilabiális		m			p	b
labiodentális						
alveoláris		n	c	dz	t	d
posztalveoláris			cs	dzs		
palatális		ny	ć	dźs	ty	gy
palatoveláris						
veláris		ŋ			k	g
laringális						

-nyć- > -nydźs- > -dźs-

PFU *ońća-r3 > agyar

(ny = ń)

Palatális mássalhangzók

	explozív		spiráns		affrikáta		nazális	
	Ø	Z	Ø	Z	Ø	Z	Ø	Z
bilabiális	p	b	ɸ	β				m
labiodentális			f	v				
alveoláris	t	d	sz	z	c	dz		n
posztalveoláris			s	zs	cs	dzs		
palatális	ty	gy	ś		ć	dźs		ny
palatoveláris								
veláris	k	g	χ	γ				ŋ
laringális			h					

Depalatalizáció: Megváltozik a **képzés helye**. A palatális tulajdonságát veszíti el.

ć > cs

PFU *puć3-r3 > facsar

ś > sz

PFU *śata > száz

Affrikáták

	nazális		affrikáta		explozív		spiráns	
	Ø	Z	Ø	Z	Ø	Z	Ø	Z
bilabiális		m			p	b	ɸ	β
labiodentális							f	v
alveoláris		n	c	dz	t	d	sz	z
posztalveoláris			cs	dzs			s	zs
palatális		ny	č	džs	ty	gy		
palatoveláris								
veláris		ŋ			k	g	χ	γ
laringális							h	

Dezaffrikáció: Megváltozik a **képzés módja**.

Egy affrikátából nem affrikáta lesz.

č (> cs) > s

PUg *lăč3 > les

(Ebben az esetben nézhetjük azt, hogy milyen volt az a hang, amiből kiindultunk vagy azt, hogy milyen hang lett. Így beszélhetünk depalatizációról, dezaffrikációról és spirantizációról is.)

-nyč- > -nydžs- > -džs- > -gy-

PFU *oňča-r3 > agyar

Szórványos hangváltozások

A likvidák (l, r, j) változtak a legkevésbé. Ezért őket nem raktam bele a táblázatba.

Előfordulhatott:

Palatalizálódás: l > l'

Affrikálódás: j > dźs (> gy), l' > dźs

Szókezdő helyzetben: β- > v- vagy β- > V

(Első esetben megváltozott a képzés helye, másodikban vokalizálódott átadva labialitását az utána következő mgh-nak.)

Példák:

il > ilyen, ul > olyan

PFU *jalka > gyalog

PFU *βole > vol- > *vol'- > vadźs (> vagy)

PU *βete > ősm. βize > víz

PFU *βitte > öt

Magánhangzók

Ez a táblázat jól összefoglalja, hogy milyen változások történtek a magánhangzókkal. A bekarikázott a veláris *i*.

